

DE ONTGROENING VAN GROENLINKS

Voorlopig verslag van een enquête onder de deelnemers aan het lustrumcongres van GroenLinks op 25 november 1995

A.P.M. Lucardie en W.H. van Schuur

1. Inleiding

Op 6 september 1989 maakte GroenLinks zijn debuut bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer, toen nog als een alliantie van CPN, EVP, PPR en PSP, met een aantal onafhankelijke kandidaten uit verschillende sociale bewegingen. Hoewel de resultaten niet helemaal beantwoordden aan de hooggespannen verwachtingen - 4,1% van de stemmen, slechts 0,8% meer dan de afzonderlijke partijen in 1986 - werd het fusieproces na de verkiezingen in hoog tempo voortgezet. Op 24 november 1990 vond het oprichtingscongres van de partij GroenLinks plaats, in het volgend jaar hieven de vier partijen zich op.

Voor politieke wetenschappers deed zich hier een unieke gelegenheid voor, een fusieproces vanaf het begin te bestuderen. De openheid van de partijcultuur bij GroenLinks-in-wording legde hen niets in de weg; integendeel, het partijbestuur van de nieuwe formatie bleek bereid tot medewerking aan verschillende vormen van onderzoek - van uitgebreide interviews onder vooraanstaande politici tot enquêtes onder congresgangers en gewone leden. Zo kwam in 1990 een onderzoeksproject op gang, geïnitieerd door de Vakgroep Sociologie van de Rijksuniversiteit Groningen en ondersteund door het DNPP, dat uiteindelijk in 1996 afgesloten werd.¹ In deze periode werden enquêtes afgenomen op het oprichtingscongres, het GroenLinks congres van 13 en 14 december 1991, de opheffingscongressen van CPN, PPR en PSP en de laatste bijeenkomst van de EVP in de eerste helft van 1991 en ten slotte het GroenLinks congres van 25 november 1995; bovendien kreeg een steekproef van 1300 leden in 1992 een enquête thuis gestuurd. Van deze enquêtes werden voorlopige verslagen gepubliceerd in dit Jaarboek, soms ook elders.²

De verschillende onderzochte populaties zijn niet in alle opzichten vergelijkbaar. Het oprichtingscongres van 1990 was toegankelijk voor alle leden, waarvan er bijna achthonderd verschenen. Aan het congres van 1991 namen alleen afgevaardigden van afdelingen deel, 517 volgens het partijbureau. In

beide gevallen kregen de congresgangers bij aankomst de vragenlijst tegelijk met hun congresstukken aangereikt en vulden rond twee derden die ter plekke of thuis in (63% respectievelijk 68% om precies te zijn). Daarbij vulde 41% van de respondenten in 1991 de (enigszins gewijzigde) lijst voor de tweede keer in. Het lustrumcongres van 1995 bestond uit twee delen; een huishoudelijk deel, alleen toegankelijk voor afgevaardigden; en een feestelijk en opiniërend deel, toegankelijk voor alle leden en belangstellenden. Vragenlijsten werden niet bij de inschrijvingsbalie maar bij de toegang tot de congreszaal uitgedeeld. De respons was niettemin 61%: van de 434 uitgedeelde formulieren kwamen 265 ingevuld terug. Van de respondenten bleek 71% als afgevaardigde van een afdeling en 21% als belangstellend lid te zijn gekomen; de resterende 8% nam als partijfunctionaris aan het congres deel. Een groot deel van de respondenten had reeds één van de vorige enquêtes ingevuld - 56%, althans volgens eigen zeggen. Ondanks de subtiele verschillen tussen de drie populaties lijkt een vergelijking toch wel verantwoord. In alle drie gevallen werden actieve partijleden ondervraagd, die men het middenkader van de partij zou kunnen noemen. Hoe representatief de onderzochte groepen zijn, valt moeilijk vast te stellen. Een vergelijking tussen de in 1991 ondervraagde congresgangers en de in 1992 ondervraagde gewone leden liet echter weinig significante verschillen zien.³ Zoals hieronder zal blijken is de continuïteit binnen GroenLinks vrij groot, althans op het niveau van het middenkader. Natuurlijk is er tussen 1990 en 1995 wel iets veranderd. Niet alleen de wereld veranderde, maar ook de partijorganisatie onderging wijzigingen op enkele punten; voor een goed begrip lijkt het derhalve zinvol in vogelvlucht de ontwikkeling van GroenLinks in die vijf jaar te schetsen, alvorens de gegevens van de enquêtes met elkaar te vergelijken.⁴

2. Van Groen Links naar GroenLinks (1990-1995)

Aan de fusie van de vier partijen CPN, EVP, PPR en PSP ging een lange periode van toenadering en soms moeizame pogingen tot samenwerking op verschillende terreinen vooraf. In de jaren zeventig nam de PPR al afstand van haar confessionele verleden en schoof ideologisch op in de richting van de PSP, al bleven de Radicals het socialisme in naam afwijzen. Beide partijen werden geïnspireerd door *New Left* idealen als zelf-ontplooiing, emancipatie, democratisering van staat en samenleving, ontwapening en solidariteit met de Derde Wereld.⁵ Op lokaal niveau gingen de twee partijen hier en daar samenwerken.

In de jaren tachtig drongen *New Left* denkbeelden ook langzaam door in de CPN, al stuitte ze daar op heftige weerstand van orthodoxe marxisten. Na de afscheiding van de meest orthodoxe vleugel in 1984 zette de vernieuwde CPN echter ook de toenadering tot PSP en PPR door. Niet alleen op lokaal maar ook op Europees niveau kwamen electorale samenwerkingsvormen tot

stand. De EVP, in 1981 opgericht door progressieve christenen die het CDA afwezen, raakte al gauw verdeeld in een op het CDA georiënteerde vleugel en een op samenwerking met de kleine linkse partijen gerichte vleugel. Gezien haar geringe omvang speelde zij in het fusieproces geen grote rol.

Op landelijk niveau strandde de samenwerking tussen de vier partijen in 1985 op onwil van de PSP. De kiezer leek de mislukking een jaar later hard af te straffen: CPN en EVP verdwenen uit de Tweede Kamer, de PSP verloor één van haar twee zetels en de PPR kon zich maar net handhaven. Binnen de PSP woedde - evenals binnen de andere partijen - een soms felle strijd tussen 'samenwerkers' en degenen die zelfstandig wilden blijven. Een deel van de laatstgenoemden verliet in 1985 onder leiding van A. van der Spek, de fractievoorzitter in de Tweede Kamer, de PSP. In 1989 bleken de 'samenwerkers' bij een partij-referendum een kleine meerderheid te vormen. Met het oog op de vervroegde verkiezingen nam een informele groep uit PPR, PSP en CPN het voortouw en bereidde gesprekken voor. Activisten uit sociale bewegingen steunden het initiatief. De partijbesturen van CPN, EVP en PSP waren tot samenwerking bereid, de PPR aanvankelijk niet. Onder druk van de partijraad gingen echter ook de Radicals mee en tekenden het Groen Links Akkoord in mei 1989.⁶

Eveneens in mei werd een gezamenlijk verkiezingsprogramma gepresenteerd dat zonder veel conflicten tot stand gekomen was. De kandidatenlijst leverde evenmin veel problemen op. De eerste drie plaatsen waren toebedeeld aan de (voormalige) fractievoorzitters van PPR, PSP en CPN, de vierde plaats aan de onafhankelijke vakbondsleider P. Rosenmöller. Mevr. R. Beckers, fractievoorzitter van de PPR tot 1989, voerde de lijst aan en zou de nieuwe fractie voorzitten. Ondanks de tegenvallende stemmenwinst - slechts 0,8% meer dan wat de oude partijen in 1986 hadden gehaald; overigens wel een verdubbeling in kamerzetels - raakte het fusieproces na de verkiezingen in een stroomversnelling. In oktober 1989 werd een Vereniging Groen Links opgericht, waarbij rechtstreekse leden zich aan konden sluiten. Begin 1990 ging een Groen Linkse Raad toezicht uitoefenen op de kamerfracties en het al in 1989 ingestelde Groen Links Bestuur. In november 1990 vond het reeds vermelde oprichtingscongres van de partij Groen Links plaats; in de eerste helft van 1991 hieven de PPR, EVP, PSP en CPN zich formeel op. Leden van laatstgenoemde twee partijen die GroenLinks bleven afwijzen, richtten - met al eerder afgescheiden geestverwanten - in 1992 de PSP'92 respectievelijk de Nieuwe Communistische Partij (NCPN) op. De naam 'GroenLinks' wordt overigens pas sinds 1993 aan elkaar geschreven - symbolisch voor toenemende integratie?

De gemeenteraadsverkiezingen van 1990 leken het fusieproces te belonen - 131 raadszetels meer dan de verschillende partijen al dan niet in combinaties in 1986 hadden gewonnen. De statenverkiezingen verliepen in 1991 minder succesvol - vier zetels verlies. Het is mogelijk dat deze achteruitgang geweten kan worden aan het verzet tegen de Golfoorlog, waarmee Groen-

Links zich onderscheidde en isoleerde van alle andere partijen in Nederland. Intern heeft dit isolement de eenheid wellicht versterkt.

De ideologische eenheid kreeg op het congres van december 1991 een grondslag in de vorm van een program van uitgangspunten. Op sommige punten stond een socialistisch getinte vleugel tegenover een meer marktgerichte vleugel. Beide bleken overigens tot een compromis bereid.

In 1993 legde Beckers het voorzitterschap van de fractie neer en trok zich terug uit de politiek. Haar voormalige partijgenoot P. Lankhorst nam het voorzitterschap over, maar wilde zich in 1994 eveneens uit de landelijke politiek terugtrekken. Via een referendum in twee ronden konden de partijleden een nieuwe politiek leider kiezen. Het werd een duo: mevr. I. Brouwer, fractievoorzitter van de CPN tot 1986, met M. Rabbae, directeur van het Nederlands Centrum voor Buitenlanders en tot voor kort partijloos. De rest van de kandidatenlijst werd door een partijcongres vastgesteld, waarbij de 'bloedgroepen' slechts een beperkte rol leken te spelen. In de fractie kwamen uiteindelijk drie 'onafhankelijken', één oud-Communiste en één oud-Pacifistisch Socialiste. De vijf zetels voor GroenLinks bij de kamerverkiezingen van 1994 betekenden een zetel verlies en dus een grote teleurstelling. Brouwer trok consequenties uit de nederlaag en stond haar zetel in de Tweede Kamer af; Rosenmöller werd fractievoorzitter.

In hetzelfde jaar leed de partij ook verlies bij de Europese verkiezingen - één van de twee zetels - maar boekte wel winst bij de gemeenteraadsverkiezingen. De statenverkiezingen van 1995 verliepen evenmin erg voorspoedig, al was geen sprake van zetelverlies. Gesprekken met De Groenen hadden niet tot samenwerking geleid, behalve in de provincie Zuid-Holland. De vier zetels in de Eerste Kamer bleven behouden, mede dank zij een lijstverbinding met de SP.

In 1995 voerde de partij enkele wijzigingen door in de eigen organisatie. Afdelingen konden voortaan zoveel afgevaardigden naar een congres sturen als ze wilden. De partijraad - nu niet meer 'GroenLinkse Raad' genoemd - zou uit een tachtigtal afgevaardigden van provinciale afdelingen bestaan. Daarnaast zou regelmatig een GroenLinks Forum gehouden worden, waarop leden en niet-leden actuele onderwerpen konden bespreken. Het partijbestuur onderging in 1995 eveneens een belangrijke vernieuwing; negen van de vijftien leden traden af. De nieuwe voorzitter, A. Harrewijn, kwam voort uit de CPN maar was ook actief in het Platform voor Evangelie en Politiek, waaraan vooral oud-leden van de EVP deelnamen. Van de overige bestuursleden hadden nog twee een rol gespeeld in de CPN, twee in de PSP en twee in de PPR.

3. De achtergrond van de congresgangers

De vernieuwing aan de top van de partij weerspiegelde niet direct een verandering onder het kader. De congresgangers waren in 1995 nog overwe-

gend leden van de oude partijen: 14% was lid van de CPN geweest, 5% van de EVP, 25% van de PPR en 23% van de PSP. Het aandeel van rechtstreekse of nieuwe leden was echter wel duidelijk toegenomen sinds 1991: van 20 tot 33%.⁷ De verhoudingen tussen de vier 'bloedgroepen' waren nauwelijks veranderd, al leken de verschillen in omvang anno 1995 iets kleiner dan in 1991 aangezien de grootste groepen meer waren gekrompen dan de kleine (zie tabel 1).

Tabel 1. Samenstelling respons in 1990, 1991 en 1995

	respons 1990	respons 1991	respons 1995
oud-CPN	23	19	14
oud-EVP	4	1	5
oud-PPR	30	33	25
oud-PSP	23	26	23
nieuwe leden	20	20	33
totaal %	100%	99%	100%
	N=482	N=353	N=265

Het middenkader was enigszins vergrijsd sinds 1991 - in die zin zou men inderdaad van 'ontgroening' kunnen spreken. De gemiddelde leeftijd steeg van 40 naar 42 jaar. Vijftig-plussers maakten nu 26% en toen 16% van de respondenten uit. Veertigers vormden in 1995 de grootste groep (34%, in 1991 31%), in plaats van dertigers (nu 24%, in 1991 38%). Dat de partij zich toch ook in enige verjonging mocht verheugen, blijkt uit het stabiele aantal respondenten onder de dertig (16%). De socioloog Becker zou de respondenten indelen in generaties:

- (1) de vooroorlogse, geboren voor 1930; hier slechts 5%;
- (2) de stille generatie, geboren tussen 1930 en 1940: 9%;
- (3) de protestgeneratie, geboren tussen 1940 en 1955: 44%;
- (4) de verloren generatie, geboren tussen 1955 en 1970: 35%;
- (5) de pragmatische generatie, geboren na 1970: 8%.⁸

De protestgeneratie levert duidelijk het grootste contingent congresgangers, maar net niet de meerderheid.

Het aandeel van vrouwen onder de congresgangers bleef opvallend stabiel sinds 1991: ongeveer 30%. Aan de top van de partij ligt dat aandeel wezenlijk hoger: negen van de vijftien partijbestuursleden, drie van de vijf Tweede-Kamerleden en twee van de vier Eerste-Kamerleden behoorden anno 1995 tot het vrouwelijk geslacht. Een ruime meerderheid van de respondenten

vond GroenLinks dan ook vrouwvriendelijk genoeg.

Evenals in 1991 hadden de meeste congresgangers in 1995 een vorm van hoger onderwijs genoten. In 1995 was 11% bezig met een opleiding, 10% had die onvoltooid gelaten. Het aantal academici was nog iets gestegen (van 49% naar 56%), ten koste van het aantal HBO-ers (van 37% naar 28% gedaald).

De overgrote meerderheid van de respondenten had in 1995 een betaalde baan (70%), evenals in 1991, maar daarvan had slechts 37% een volledige baan van ten minste 38 uur per week (in 1991 41%) en 36% een deeltijdbaan van 20-38 uur. Deeltijdwerk leek voor de GroenLinkers eerder begeerenswaard dan beklagenswaard: slechts 7% van de werkenden zou meer willen werken, 33% juist minder. De overgrote meerderheid (90%) toonde zich over het algemeen tevreden met haar of zijn baan; slechts 3% vond het werk onder haar/zijn niveau. Al met al bieden deze gegevens dus weinig steun voor de hypothese van de Duitse politicologen Alber en Bürklin, die deelname aan groene partijen verklaren uit frustratie van een hoog opgeleide generatie die er niet in zou slagen voldoende of bevredigend werk te vinden.⁹ De meerderheid was werkzaam bij (semi-)overheidsinstellingen, vooral in de sociaal-culturele sfeer (35% van de respondenten met betaald werk), minder dan 5% werkte in landbouw of industrie en 11% in handel, transport of andere particuliere dienstverlening. Een belangrijke minderheid (38%) verrichtte leidinggevende arbeid.

Evenals in 1991 waren de meeste congresgangers in 1995 buitenkerkelijk: 64% gaf op geen religie of levensbeschouwing aan te hangen, 4% voelde zich thuis bij het Humanistisch Verbond; 6% behoorde tot de rooms-katholieke kerk, 14% tot de nederlandse hervormde of gereformeerde; de rest beschouwde zich vaak als 'oecumenisch christen' of was aangesloten bij een kleiner kerkgenootschap. In 1991 was het aantal buitenkerkelijken nog iets groter: 69% gaf 'geen religie' op, 3% rekende zich tot het Humanistisch Verbond. Het aantal katholieken en protestanten was nagenoeg even groot als in 1995, het aantal 'overige godsdiensten' iets kleiner.

Het middenkader van GroenLinks vormde evenmin als dat van andere partijen een dwarsdoorsnee uit de Nederlandse bevolking. De gemiddelde Nederlandse kiezer was (anno 1994) minder hoog opgeleid (16% HBO en 7% universiteit) en had minder vaak een betaalde baan (55%) - en vooral minder vaak een deeltijdbaan.¹⁰ Het inkomen van de Nederlandse kiezer lag dan ook lager - maar niet veel lager! De helft van de Nederlandse kiezers - en 57% van de onderzochte GroenLinkers - gaf een gezinsinkomen op van 38.000 gulden of meer, 12% - van beide categorieën - verklaarde rond te komen van minder dan 17.000 gulden en de rest zat daar tussenin. Van de Nederlandse kiezers met een betaalde baan werkte een groter deel in landbouw en industrie (25%) en in de handel, transport of andere particuliere dienstverlening (35%) terwijl ambtenaren - in de ruimste zin van het woord - een kleiner deel uitmaakten (39%) dan bij de GroenLinkse congres-

gangers. Het aantal buitenkerkelijken was onder de kiezers kleiner (51 %) en het aantal katholieken en protestanten groter (25 % respectievelijk 21 %) dan bij de GroenLinkse congresgangers.¹¹

4. De politieke opvattingen van de congresgangers

In 1991 kregen de congresgangers van GroenLinks 28 politieke uitspraken voorgelegd, waarmee zij zich 'zeer mee eens', 'mee eens', 'mee oneens' of 'zeer mee oneens' konden verklaren. Analyse van de reacties leidde tot constructie van twee redelijk bruikbare ('robuuste') schalen. De meest robuuste schaal bevatte twaalf uitspraken over sociaal-economisch beleid en defensie, die kenmerkend lijken voor het gedachtengoed van de oude PSP en in mindere mate de CPN; voor het gemak noemen we dit de 'rode' schaal. De tweede schaal bevatte vijf items over milieubeleid en zou men de 'groene' schaal kunnen noemen. De congresgangers gaven in 1995 opnieuw hun mening over deze zeventien uitspraken, maar bovendien over acht nieuwe items - mede opgesteld naar aanleiding van kritiek op de vorige enquête. Twee van de nieuwe items waren bedoeld om feminisme te operationaliseren, twee andere om actuele kwesties aan te snijden en vier om verschillende ideologische benaderingen van het milieuvraagstuk beter te kunnen onderscheiden.

Vergelijkt men de meningen van de congresgangers in 1991 en 1995 over de 'rode' en 'groene' onderwerpen, dan valt allereerst de continuïteit op (zie tabel 2.a en 2.b). De meningen blijken zelden drastisch omgeslagen te zijn, maar meestal slechts iets opgeschoven. Over het algemeen lijkt men in 1995 iets minder geneigd in te stemmen met socialistische opvattingen, al is dat niet over de hele linie het geval. Een overgrote meerderheid achtte - nog meer in 1995 dan vier jaar daarvoor - radicale verandering noodzakelijk om een rechtvaardige maatschappij te realiseren. Voor afschaffing van erfrecht, nivellering van inkomens, zeggenschap en winstuitkering voor werknemers was ook in 1995 een meerderheid te vinden, zij het soms iets kleiner dan in 1991. Nationalisatie van bedrijven ontmoette in 1995 nog minder instemming dan in 1991, maar het basisinkomen juist meer. Afschaffing van particulier grondbezit wenste nog slechts een minderheid - maar dat betekent een verschuiving van niet meer dan 4% ten opzichte van 1991. De opvattingen over defensie zijn op één punt duidelijk veranderd: de NAVO werd anno 1995 minder negatief gewaardeerd dan vier jaar tevoren. Haar optreden in Bosnië heeft daar wellicht toe bijgedragen, naast andere veranderingen in de internationale verhoudingen. Zelfs deze meningswijziging blijft echter bescheiden: een verschuiving van 15%. Afschaffing van het Nederlandse leger werd nog steeds door de helft van de congresgangers voorgestaan, geweldloze verdediging echter nog maar door iets meer dan een kwart. Deze absolute pacifisten zouden gewapende interventie van de VN waarschijnlijk ook afwijzen; een ruime meerderheid achtte die in 1995 echter wel zinvol.

Tabel 2.a Instemming met ideologische uitspraken in 1991 en 1995 ('rode' schaal)

'Rode' schaal	1991 congres % eens	1995 congres % eens
Een meer rechtvaardige maatschappij kan alleen worden bereikt door de huidige sociale structuur radicaal te veranderen	79	83
Het erfrecht moet in principe afgeschaft worden	46	49
Binnen de komende tien jaar moet een basisinkomen voor iedereen ingevoerd worden	65	74
De winst van een bedrijf behoort aan de werknemers van dat bedrijf	65	54
Alle belangrijke grote bedrijven moeten in handen van de overheid komen	31	26
De werknemers moeten het voor het zeggen krijgen in de bedrijven	73	55
Inkomensverschillen dienen in principe te verdwijnen	46	53
Particulier bezit van grond dient afgeschaft te worden; grond behoort aan de gemeenschap	53	49
Overheidsbemoeienis leidt doorgaans alleen maar tot bureaucratie en verlamming van het economisch leven	23	16
Nederland moet nu zo snel mogelijk uit de NAVO	64	49
Het Nederlandse leger moet afgeschaft worden	48	50
Tegen een bezetting van Nederland door een vreemde mogendheid mag alleen geweldloos verzet worden gepleegd	35	27

Tabel 2.b *Instemming met ideologische uitspraken in 1991 en 1995 ('groene' schaal)*

'Groene' schaal	1991 congres % eens	1995 congres % eens
Er dient een extra belasting te komen op milieuvervuilende produkten, opdat deze minder gekocht worden	98	98
Milieubelastende sectoren in het bedrijfsleven moeten inkrimpen dan wel verdwijnen, ongeacht het effect hiervan op de werkgelegenheid	85	77
Het autogebruik moet voor iedereen betaalbaar zijn, ook voor de lagere inkomensgroepen	31	23
Het autogebruik moet zo duur gemaakt worden dat er een forse daling van het weggebruik optreedt	77	83
Alle vervoer is vervuilend (auto, bus, trein, vliegtuig) en daarom moet de mobiliteit van de bevolking sterk aan banden worden gelegd	45	43
	N= 280	N= 265

De groene schaal geeft nog minder verandering van opvattingen te zien. Het middenkader van GroenLinks is zeker niet 'ontgroend' in ideologisch opzicht, eerder iets groener geworden. Vooral de auto leek nog minder vrienden te hebben in 1995 dan in 1991 (zie tabel 2.b). Het milieu werd ook in 1995 het meest genoemd wanneer men moest aangeven welk politiek probleem men het belangrijkste vond (43%); vaker dan werkloosheid (27%), de armoede in de Derde Wereld (19%), de integratie van immigranten (7%), democratisering (4%) of andere problemen (6%). In 1991 hechtten de congresgangers meer belang aan armoede in de Derde Wereld (46% noemde dat het belangrijkste probleem) en minder aan milieuvervuiling (32%); werkloosheid kreeg toen veel minder aandacht (3%).

Het middenkader van GroenLinks leek dus ook in 1995 bereid tot een radicaal milieubeleid. Over de richting van een dergelijk beleid op langere termijn verschilde men soms van mening. De meerderheid van de respondenten vertrouwde meer op overheidsingrijpen dan op de werking van de markt (zie tabel 2.c). Slechts een kleine minderheid zou men 'ecoliberaal' kunnen noemen. Dat betekent nog niet dat de meerderheid nu 'ecosocia-

listisch' dacht en de markteconomie wilde vervangen door een planeconomie, want een meerderheid verwierp in feite beide vormen van economische ordening wanneer het gaat om behoud van het milieu. Deze GroenLinkers zochten een 'derde weg' naast 'plan' en 'markt' - een weg die kenmerkend lijkt voor de ideologie van het 'ecologisme'; niet te verwarren met *environmentalism* oftewel een algemeen milieubesef.¹² De ecologistische ideologie vindt men ook in andere, oudere groene partijen in Europa.¹³ Wat dat betreft lijkt GroenLinks dus een echte groene partij geworden - geen 'rode tomaat met groene schil' zoals sommige buitenstaanders wel menen - en dus veeleer 'gegroend' dan 'ontgroend'. In Nederland is het ecologisme als ideologie echter nog weinig ontwikkeld - behalve wellicht binnen de radicale concurrent van GroenLinks, De Groenen - wat zou kunnen verklaren dat het als factor of schaal onder het middenkader nog zwak is vergeleken met feminisme en (pacifistisch) socialisme.

Tabel 2.c Politieke opvattingen van congresgangers in 1995 (overige items)

	% eens
In een markteconomie zoals wij die kennen zal het milieu altijd opgeofferd worden aan economische belangen	63
Hoe meer invloed de overheid op de economie heeft, des te slechter gaat het doorgaans met het milieu	9
Voor het milieu maakt het weinig uit of we een plan- dan wel een markteconomie hebben; belangrijker is de houding van mensen tegenover de natuur	59
Markt- en planeconomie hebben allebei gefaald; we moeten een andere economische orde zoeken, gebaseerd op kleinschalige gemeenschappen	56
GroenLinks moet verdere Europese integratie afwijzen	21
Een voorkeursbeleid voor vrouwen (bij sollicitaties) is nu niet meer nodig	20
GroenLinks is nog lang niet vrouwvriendelijk genoeg	35
Gewapende interventie van de VN bij conflicten als in Bosnië heeft weinig zin	40

N= 265

Een royale meerderheid van de respondenten achtte een voorkeursbeleid voor vrouwen bij sollicitaties nog steeds nodig. De eigen partij vond men echter wel vrouwvriendelijk genoeg, zoals bovenal werd vermeld. Men zou

hier van gematigd feminisme kunnen spreken. Ook op internationaal gebied hielden de congresgangers er gematigde opvattingen op na: slechts een minderheid wees verdere Europese integratie af en vond gewapende interventie van de VN in (bijvoorbeeld) Bosnië zinloos.

De nieuwe items vormden twee zogenaamde Mokken-schalen: een redelijk sterke, bestaande uit de twee feministische uitspraken; en een zeer zwakke, waarin de ecologische uitspraken samen met twee 'anti-etatistische' uitspraken en het streven naar een basisinkomen voorkomen. De nieuwe items over VN-interventie en Europese integratie pasten overigens goed in de 'rode', pacifistisch-socialistische schaal.

Een factoranalyse levert globaal hetzelfde beeld op als een Mokken-schaal-analyse: vier factoren, te interpreteren als

- (1) 'pacifistisch socialisme' oftewel 'rood';
- (2) 'milieubesef' (*environmentalism*) oftewel 'groen';
- (3) 'feminisme' en
- (4) 'ecologisme'.

De (bescheiden) matiging van het GroenLinks middenkader blijkt ook uit de plaats die respondenten zichzelf toekenden op de links-rechts schaal. Op een schaal van 1 (uiterst links) tot 10 (uiterst rechts) plaatste in 1991 53% zich in de extreme hoek (posities 1 en 2), in 1995 nog 41%. Men schoof echter niet door naar het midden, en niemand plaatste zich rechts van het midden. Ter vergelijking: van de Nederlandse kiezers gaf slechts 9% zichzelf een extreem-linkse positie in 1994.¹⁴ De gemiddelde positie bleef bij de GroenLinksers bijna hetzelfde: 2,6 respectievelijk 2,7 (zie tabel 3).

Tabel 3. Gemiddelde zelfplaatsing per bloedgroep op links-rechts schaal in 1991 en 1995

	1991	1995
oud-CPN	2,2	2,4
oud-EVP	*)	2,9
oud-PPR	2,9	3,0
oud-PSP	2,3	2,4
nieuwe leden	2,8	2,9
totaal GL	2,6	2,7

N= 348 N= 254

*) Het aantal oud-leden van de EVP was in 1991 te gering om mee te tellen.

Tussen de 'bloedgroepen' bleven in 1995 duidelijke verschillen bestaan, evenals in 1991. Ook op de rode en groene schalen scoorden de bloedgroepen verschillend; zoals verwacht bleken de oud-PSP-ers het meest 'rood' (oftewel pacifistisch-socialistisch), gevolgd door oud-EVP-ers (verrassend genoeg), dan oud-CPN-ers, oud-PPR-ers en ten slotte de nieuwe leden. Op de 'groene' schaal scoorden opnieuw de oud-leden van de PSP het hoogst, gevolgd door oud-leden van de PPR, EVP, nieuwe leden en als laatste de oud-communisten. Nadere analyse zal moeten uitwijzen of die verschillen in 1991 groter of kleiner waren.

Is het GroenLinkse middenkader op strategisch gebied gematigder geworden? Een overweldigende meerderheid vond ook in 1995 dat de partij altijd voor haar doeleinden en principes moest blijven staan, ook als dit tot stemmenverlies zou leiden (88%) en een kleinere meerderheid (54%) verwierp de pragmatische stelling dat politiek meer een kwestie van haalbaarheid is dan van vasthouden aan uitgangspunten. In 1990 waren die meerderheden nog iets groter (93% respectievelijk 63%). Fusie met D66 en PvdA in een progressieve volkspartij - in de herfst van 1995 weer even actueel door een pleidooi van drie prominente PvdA-leden - kon slechts op steun van 5% van de respondenten rekenen.¹⁵ In 1991 was dat nog 12%! Daarentegen hoopte wel een grote groep (42%) in 1995 op deelname van GroenLinks aan een progressief kabinet. Een meer revolutionaire strategie - samenwerking met de extreem-linkse partijen SP, SAP en NCPN of met buiten-parlementaire sociale bewegingen - had de voorkeur van een bescheiden minderheid (16%). Ook de sympathie voor de extreem-linkse partijen was bij de meeste respondenten geringer dan die voor D66 en PvdA. Op een schaal van 1 (zeer sterke afkeer) tot 10 (zeer sterke sympathie) gaven de GroenLinkse congresgangers gemiddeld de SP 5,0; de SAP 4,1 en de NCPN slechts 3,6; terwijl D66 5,1 en de PvdA zelfs 5,7 kreeg.

5. Opvattingen over de partij en haar organisatie

Bij de oprichters van Groen Links, op het congres in 1990, waren de verwachtingen over de nieuwe partij redelijk hoog gespannen. De meerderheid (66%) rekende op een paar zetels winst bij komende kamerverkiezingen, een deel (21%) zelfs op veel meer. Over het optreden van de alliantie tot dan was men echter maar matig te spreken: 38% vond het 'merendeels geslaagd', slechts 2% 'zeer geslaagd' en 51% 'gaat wel'. Vier jaar later heeft men een zetel verlies moeten incasseren. Een reden tot ontevredenheid, zou men denken. Niettemin bleek een meerderheid van de respondenten in 1995 het optreden van de partij niet negatief te evalueren (zie tabel 4). De Tweede-Kamerfractie kreeg zelfs veel lof, de relatie met de media iets meer lof dan kritiek; alleen het interne partijleven bleef in de ogen van een grote minderheid gebrekkig. Bij de toelichting die respondenten op deze vragen gaven, valt op het eerste gezicht vooral de waardering voor fractievoorzitter

Rosenmöller op. Daarnaast opperde een enkeling dat de fractie wel iets radicalere standpunten zou mogen innemen. De media zouden GroenLinks vaak negeren of alleen aandacht aan Rosenmöller besteden; aan de andere kant werd vastgesteld dat de partij zelf te weinig een duidelijk gezicht liet zien. Eén respondent vergeleek het met het scherp stellen van een (ver afgelegen?) televisiestation: het beeld is bij vlagen haarscherp maar vervaagt dan weer, waardoor kijkers zich afvragen of ze het toestel niet beter uit kunnen zetten. Kritiek op het interne functioneren betrof vooral de communicatie binnen de partij, waardoor leden te weinig gemobiliseerd of geenthousiasmeerd zouden worden. De toelichting die respondenten gaven op de evaluatie werd overigens niet voorgecodeerd en moet nog nader geanalyseerd worden.

Tabel 4. Evaluatie optreden GroenLinks door congresgangers in 1995

	in parlement	in media	intern
zeer geslaagd	23	6	1
merendeels geslaagd	60	31	25
gaat wel	14	50	47
vrij gebrekkig	2	12	24
zeer gebrekkig	0	2	3
totaal	99%	101%	100%

N=265

Twee mogelijke punten van kritiek kunnen hier al onder de loep genomen worden. Vooral het begin 1995 afgetreden partijbestuur kreeg nog wel eens kritiek te horen op zijn werkwijze, die slordig of eigenmachtig zou zijn.¹⁶ In november 1995 werden de congresgangers gevraagd of het partijbestuur dan wel andere instanties als GroenLinkse Raad (nu: partijraad), kamerfracties, partijcongres of wetenschappelijk bureau in hun ogen te veel, te weinig of voldoende invloed genoten (zie tabel 5). Over het algemeen vond men de invloedsverdeling wel juist, alleen gewone leden zouden te weinig invloed hebben - een euvel dat in vrijwel alle partijen opgemerkt kan worden.¹⁷ Het zittende partijbestuur oefende in elk geval volgens verreweg de meeste respondenten niet te veel invloed uit. Een meerderheid vond overigens ook dat het partijbestuur veel invloed bezat; de Tweede-Kamerfractie had volgens de meeste respondenten ook veel of zelfs zeer veel invloed, de Eerste-Kamerfractie redelijk wat, evenals het Wetenschappelijk Bureau en de GroenLinkse Raad, het partijcongres redelijk tot veel, terwijl gewone leden weinig invloed toegekend werd.

Tabel 5. *Mening over de invloedsverdeling tussen organen van de partij in 1995*

	te weinig invloed	voldoende invloed	te veel invloed	totaal
partijbestuur	7	82	11	100%
Tweede-Kamerfractie	3	78	19	100%
Eerste-Kamerfractie	13	84	3	100%
wetenschappelijk bureau	30	62	8	100%
partijcongres	21	75	4	100%
GroenLinkse Raad	24	66	11	101%
gewone leden	60	40	0	100%

N=265

Een tweede gevoelig punt zou de invloed van de bloedgroepen kunnen zijn. In de pers circuleren nog wel eens geruchten dat volgens sommige kaderleden van GroenLinks bepaalde bloedgroepen, met name oud-communisten, aan de top van de partij te veel macht zouden bezitten.¹⁸ De meeste ondervraagde middenkaderleden kenden de oud-CPN-ers weinig of redelijk wat invloed toe; minder dan oud-PSP-ers en oud-PPR-ers, maar meer dan oud-EVP-ers. Slechts minderheden toonden zich ontevreden over de invloed van de bloedgroepen (zie tabel 6). Deze vragen betroffen het landelijk niveau. Op het niveau van de afdeling kenden de congresgangers de oud-leden van de PPR doorgaans redelijk wat invloed toe, evenals de rechtstreekse leden; uit de PSP afkomstige leden weinig tot redelijk wat, oud-communisten wei-

Tabel 6. *Mening over de invloed van de 'bloedgroepen' (oud-leden CPN, EVP, PPR en PSP) en nieuwe leden in 1995*

	te weinig invloed	voldoende invloed	te veel invloed	totaal
oud-CPN	9	77	14	100%
oud-EVP	18	78	4	100%
oud-PPR	9	76	15	100%
oud-PSP	10	83	8	101%
nieuwe leden	15	80	5	100%

nig tot zeer weinig en oud-leden uit de EVP zeer weinig. Ook op dit niveau bleek een overgrote meerderheid (variërend van 77 tot 85%) tevreden met deze invloedverdeling. Op dit punt lijkt de fusie van de bloedgroepen dus geslaagd. Veel respondenten uitten in de marge van de vragenlijst irritatie over de vragen betreffende bloedgroepen.

Het merendeel van de congresgangers was in 1995 (evenals in 1991) actief in de eigen afdeling. Dat gold echter slechts voor een kleine minderheid (16%) van de belangstellende leden, die niet door hun afdeling waren afgevaardigd; wel bleek een groot deel van deze categorie (37%) activiteiten op landelijk niveau te ontplooiën. Dit zou kunnen verklaren waarom deze categorie ook zonder mandaat toch de moeite nam naar Zutphen te reizen. Overigens nam ook een groot deel van de afgevaardigden (33%) deel aan landelijke partij-activiteiten. Gemiddeld zeiden de congresgangers per week elf uur aan GroenLinks te besteden - precies evenveel als in 1991; bij afgevaardigden was dit twaalf uur, bij belangstellende leden op het congres vijf uur en bij partijfunctionarissen 22 uur. Tussen de bloedgroepen bleek ook hier weinig verschil te bestaan; alleen oud-leden van de PSP sprongen er uit met gemiddeld vijftien uur per week. De eens om hun activisme zo bekende oud-communistische kaderleden onderscheidden zich echter niet meer - zoals nog in 1991 - van de doorsnee GroenLinkse kaderleden (in 1995 waren zij elf uur per week actief, in 1991 ruim twaalf uur). Nieuwe leden waren over het algemeen iets minder actief (gemiddeld tien uur per week), evenals oud-EVP-ers (negen uur).

Evenals hun voorgangers in CPN, EVP, PPR en PSP namen middenkaderleden van GroenLinks in 1995 niet alleen actief deel aan de eigen partij, maar ook aan sociale bewegingen en organisaties als vakbeweging, milieubeweging, vredesbeweging, kerk of kerkelijke organisatie, ondernemingsraad of dienstencommissie, enzovoort. Gezien de tendens tot individualisering en afnemende sociale participatie die alom waargenomen wordt, zou men verwachten dat ook GroenLinkse kaderleden minder actief zouden zijn geworden in de jaren negentig. Dit blijkt niet het geval: ook hier blijkt de continuïteit sterker dan de discontinuïteit (zie tabel 7). Het aantal respondenten dat nergens activiteiten ontplooië bleef praktisch stabiel rond 35%.

6. Conclusie

De uitkomsten van de enquête op het eerste lustrumcongres van GroenLinks moeten nog nader geanalyseerd worden.¹⁹ Voorlopig geven ze het volgende beeld: het middenkader van GroenLinks is in de eerste vijf jaar van haar bestaan niet drastisch veranderd. Hoewel nieuwe leden voor enige verjonging zorgden, vergrijsde het kader als geheel en steeg de gemiddelde leeftijd een paar jaar. De wilde haren wilde men echter nog niet kwijt raken: slechts over enkele onderwerpen dacht men in 1995 wezenlijk gematigder of behoudender dan in 1991. Op milieugebied was eerder een lichte radicalisering of

Tabel 7. Deelname in maatschappelijke organisaties in 1991 en 1995

Type organisatie	% actief in 1991	% actief in 1995
Milieubeweging	13	17
Vakbeweging	13	18
Vredesbeweging	10	10
Ondernemingsraad, dienstencommissie e.d.	10	10
Kerkelijk	10	10
Buurt of wijkgroep	7	11
Vrouwenbeweging	6	5
Internationale solidariteit/ Minderhedenorganisaties	6 *)	8
Geen enkele organisatie of beweging	36	34

N= 348

N= 265

*) In 1991 werd niet expliciet gevraagd of men actief was in een organisatie voor internationale solidariteit of ontwikkelingswerk, wel of men in minderhedenorganisaties actief was.

'vergroening' merkbaar. Van vermoeidheid, in de zin van dalende activiteiten binnen de partij of binnen sociale bewegingen, was weinig te merken. Tussen de bloedgroepen waren nog steeds ideologische verschillen waar te nemen. De toeloop van nieuwe leden, hoe bescheiden ook, deed het numerieke en derhalve ook het ideologische gewicht van de bloedgroepen echter afnemen. Van onvrede over de invloed van deze of gene bloedgroep viel onder de respondenten weinig of niets te merken - wel van irritatie over vragen op dit gebied. Na vijf jaar lijkt het fusieproces nagenoeg voltooid en kan GroenLinks als volwassen partij worden beschouwd - wel groen, maar geen 'groentje' meer.

noten

1. In de eerste fase werd onontbeerlijke financiële steun verleend door de Afdeling Politicologie en Bestuurswetenschappen van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), in latere jaren kon een beroep gedaan worden op de bescheiden fondsen van de Stichting Komma.

2. Zie in de Jaarboeken: A.P.M. Lucardie, W.H. van Schuur en G. Voerman, 'De oprichters van Groen Links. Voorlopig verslag van een enquête onder de leden van het congres van Groen Links op 24 november 1990', in: *Jaarboek 1990 DNPP*, Groningen, 1991, 167-185; J. van der Knoop, A.P.M. Lucardie, W.H. van Schuur en G. Voerman, 'De ideologische vormgevers van Groen Links. Voorlopig verslag van een enquête onder de leden van het congres van Groen Links op 13 en 14 december 1991', in: *Jaarboek 1991 DNPP*, Groningen, 1992, 168-191; A.P.M. Lucardie, G. Voerman en W.H. van Schuur, 'Groen in gradaties. Een vergelijking tussen de leden van Groen Links en De Groenen', in: *Jaarboek 1992 DNPP*, Groningen, 1993, 186-210; A.P.M. Lucardie, W.H. van Schuur en G. Voerman, '"Paul of Ina?" Enkele kanttekeningen bij de keuze van een politiek leider door de leden van GroenLinks', in: *Jaarboek 1993 DNPP*, Groningen, 1994, 248-254; en A.P.M. Lucardie en W.H. van Schuur, 'Groene top en rode basis? De Wet van May toegepast op GroenLinks. Een onderzoeksnotitie', in: *Jaarboek 1994 DNPP*, Groningen, 1995, 261-269. Elders gepubliceerd werden: A.P.M. Lucardie, G. Voerman and W. van Schuur: 'Different Shades of Green: A Comparison between Members of Groen Links and De Groenen', in: *Environmental Politics*, 2 (1993), 1, 40-62; G. Voerman, 'Het postnatale evenwicht in Groen Links', in: *De Helling*, 5 (1992), 2, 35-37; P. Lucardie, 'De groene tinten van Groen Links', in: *De Helling*, 5 (1992), 3, 21-23; J. van der Knoop, P. Lucardie, W. van Schuur and G. Voerman, 'Greening the Reds or Reddening the Greens? The Case of the Green Left in the Netherlands', in: W. Rüdig, ed., *Green Politics Three*, Edinburgh, 1995, 90-111; en G. Voerman, 'The Netherlands: Losing colours, turning green', in: D. Richardson and Chr. Rootes, eds., *The Green Challenge. The development of Green parties in Europe*, London/New York, 1995, 109-127.
3. Zie Lucardie en Van Schuur, 'Groene top en rode basis?'
4. De volgende schets is voornamelijk gebaseerd op de jaarlijkse overzichten van partijpolitieke gebeurtenissen in de Jaarboeken van het DNPP.
5. Meer hierover in A.P.M. Lucardie, *The New Left in The Netherlands (1960-1977)*, dissertatie Queen's University, Kingston (Canada), 1980.
6. Voor een uitvoeriger overzicht van de ontstaansgeschiedenis van GroenLinks zie: G. Voerman, 'Van klein links naar Groen Links. Hoe CPN, PSP en PPR van kleur verschoten', in: *Namens*, 5 (1990), 2 (mrt.), 34-39.
7. Indien men de categorie 'rechtstreekse leden' letterlijk neemt, vallen daaronder ook respondenten die voor 1989/1990 lid van CPN, EVP, PPR of PSP geweest waren en na een 'partijloze periode' of lidmaatschap van een andere partij (PvdA bijvoorbeeld) zich als lid van GroenLinks hadden aangemeld; met deze groep - 9% van de respondenten - erbij bevat de categorie rechtstreekse leden 42% van het totaal.
8. Zie H.A. Becker, *Generaties en hun kansen*, Amsterdam, 1992.

9. Zie onder meer: J. Alber, 'Modernization, Cleavage Structures and the Rise of Green Parties and Lists in Europe', in: F. Müller-Rommel, ed., *New Politics in Western Europe. The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists*, Boulder, 1989, 195-210; W. Bürklin, *Grüne Politik. Ideologische Zyklen, Wähler und Parteiensystem*, Opladen, 1984.
10. H. Anker en E.V. Oppenhuis, *Dutch Parliamentary Election Study 1994*, Amsterdam, 1995.
11. Anker en Oppenhuis, *op.cit.*, 96-106.
12. Meer dan globale consensus over de interpretatie van deze betrekkelijk nieuwe ideologie mag men niet verwachten; zie onder meer: B. van Stokkum, *Ecologisme*, Leiden, 1987; D. Simonnet, *L'écologisme*, Parijs, 1982; R. Eckersley, *Environmentalism and Political Theory. Toward an Ecocentric Approach*, New York, 1992. Voor het onderscheid tussen 'environmentalism' en 'ecologism' zie A. Dobson, *Green Political Thought*, Londen, 1990, 13-36.
13. Zie bijvoorbeeld L.G. Bennie, M.N. Franklin and W. Rüdig, 'Green Dimensions. The Ideology of the British Greens', in: Rüdig, *op.cit.*, 217-239; Th. Poguntke, *Alternative Politics. The German Green Party*, Edinburgh, 1993, 102-135; B. Prendiville and T. Chafer, 'Activists and Ideas in the Green Movement in France', in: W. Rüdig, ed., *Green Politics One*, Edinburgh, 1990, 177-209; H. Kitschelt and S. Hellemans, *Beyond the European Left. Ideology and Political Action in the Belgian Ecology Parties*, Durham, 1990, 48-92.
14. Anker en Oppenhuis, *op.cit.*, 89.
15. J. de Beus, P. Kalma en P. Scheffer, 'Op zoek naar een hervormingspartij', in: *NRC-Handelsblad*, 30 september 1995.
16. Bijvoorbeeld: H. Galesloot, 'Struikelend voorwaarts', in: *GroenLinks magazine*, 6 (1995), 1 (feb.), 10-11.
17. Zie bijvoorbeeld: R. Koole, *De opkomst van de moderne kaderpartij. Veranderende partijorganisatie in Nederland 1960-1990*, Utrecht, 1992, 164-167.
18. Onder meer in: *NRC-Handelsblad*, 29 november 1993; *de Volkskrant*, 14 december 1993; en *Trouw*, 1 februari 1994.
19. De auteurs hopen dat in boekvorm te doen, naar verwachting eind 1996 of begin 1997.